Kenyeres Zoltán

Naplóval és napló nélkül

Király Istvánról

Amikor utoljára látogattam meg a kórházban, vigasztalni próbált. – A hatvannyolc nem kevés – mondta. 1989. október 19-én halt meg. Hatvannyolc évet élt. November 6-án hétfőn volt a temetése a Farkasréti temetőben. Csütörtökön, november 9-én leomlott a Berlini fal. Szimbolikusan azt lehet mondani, azon a napon összeomlott a Szovjetunió, összeomlott a szovjetrendszer, összeomlott a szocialista világrend, összeomlott a szocializmus, összeomlott a… Szóval, összeomlott mindaz, amire Király István huszonnégy éves korában, azon a napon, amikor Lakatos Imre rábeszélésére belépett a kommunista pártba feltette az életét. A gentile középosztály kis hányada követte, ennek a kis hányadnak a nagyobbik fele is csak félelemből és számításból. Ő a messiánikus hívők közé tartozott, azok közé, akik, ha felvettek egyszer egy vallást, akkor sírig kitartottak mellette, vállalták érte a megkövezést is. Egyszer beszélgetésünk közben azt mondta, szeretné, ha úgy gondolnának majd rá, hogy becsületes ember volt.

*

A négy elemit még Ragályon járta, középiskoláit már Sárospatakon végezte, aztán magyar-német szakos egyetemi hallgató lett, Eötvös Kollégista, volt ösztöndíjas Berlinben és Bécsben. 1945-ben a Közművelődési tanácshoz került, később a titkára is lett, de a koalíciós korszakban a nagyobb, befolyásosabb, nagyobb hatású, nagyobb hatalmú pozíciókat az előtte járó nemzedék tagjai kapták, különböző pártok képviseletében. Keresztury Dezső, Ortutay Gyula kultuszminiszter lett, Bóka László, Szávai Nándor államtitkár, Sőtér István, Tolnai Gábor osztályvezető. A fordulat éve után, aki partiképes volt, az maradt a pozícióban, vagy legalábbis egyetemi katedrát kapott, Keresztury az MTA Könyvtárába került, Szávai középiskolába, a félreállítottak között volt az a Bisztray Gyula is, akivel később Király a Mikszáth kritikai kiadást készítette. A Pázmány Péterről Eötvös Lorándra átkeresztelt egyetem bölcsészkarán nyugdíjazták Horváth Jánost (előtte még Kossuth díjat kapott), helyére négy professzorátust hoztak létre, amelyeken Tolnai Gábor, Waldapfel József, Sőtér István és Bóka László osztoztak. A Lukács – Révai-féle irodalomtörténeti „fővonal” nagy hármasságából, a Petőfi – Ady – József Attila hármasságból – ami valljuk meg máig is egy szetháromság, – Adyt Bóka

László vette magához. Petőfi Pándi Pálnak jutott, József Attila pedig Szabolcsi Miklósnak, ez volt az első, mondhatni, hivatalos kiosztás. Hármójuk közül csak Szabolcsi Miklós vitte végig és fejezte be a feladatát, Pándi is, Bóka is csak tervezett művük első kötetéig jutottak el. Bóka Ady Endre élete és művei I. című könyve (alcíme szerint: Bevezetés az Ady-kérdésbe, lényegében a *Versek*ről és a *Még egyszer*ről szólt), és 1955-ben jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában. Éppen abban az évben, amikor Király Földessy Gyula mellett az Ady-kritikai kiadás főszerkesztője lett. De cikkei, tanulmányai csak 1967 után kezdtek szállingózni Adyról. Csak Bóka halála után. Tartotta magát egy illendőségi szabály, ha tudjuk, hogy egy témával már valamelyik pályatársunk foglalkozik, különösen, ha idősebb, netán híresebb vagy magasabb rangú, akkor abba nem illik komolyan belenyúlni.

Király első könyve még Mikszáthról szólt, 1952-ben jelent meg, de akkor már két éve tagja volt a Csillag szerkesztőbizottságának, ami megérne egyszer egy külön misét. Hatalmas Ady-monográfiájának első két kötete 1970-ben jelent meg, a második kettő 1982-ben. Ez Szabolcsi Miklós ugyancsak négykötetes József Attila monográfiája mellett a magyar irodalomtörténet mind máig legnagyobb műve. Előtte is, közben is, utána is megjelentek könyvei, tanulmányai, és meg kell állapítanunk, hogy soha életében nem írt le egyetlen oldalt sem, ami ne lett volna elgondolkodtató, komolyan veendő, annyi sokszor vitát indító. Mindig esemény volt az irodalmi-kulturális életben, ha megszólalt. De várakozást, mint egy film-premier, csak a *Napló* keltett.

A továbbiakban erről szeretnék beszélni.

*

Az 1956-tól haláláig vezetett napló 2018-ban jelent meg, a könyvhéten mutatta be Király Júlia a Marczibányi téren. Zsúfolásig megtelt érdeklődőkkel a terem, sokan a falnál álltak, mások a földön ültek. A több mint ezeroldalas kötetet a Magvető adta ki a *Tények és tanúk* sorozatban. Soltész Márton szerkesztette, tegyem hozzá mintaszerű munkát végzett, bőséges kiegészítő, magyarázó jegyzetekkel látta el a szöveget (sokan segítettek neki, Király István még élő kortársai). A kötet végén Babus Antal pályatanulmánya áll, pontos, szép, méltó írás. Mentes az elfogultságoktól, nem úgy, mint amit én mondok itt a következőkben.

*

A *Napló* első bejegyzése 1956. május 25-én történt egy írószövetségi pártaggyűlés előtt, az aggodalom és bizonytalanság szavával, mit fognak számon kérni tőle az elmúlt évekért, az utolsó bejegyzés dátuma pedig

1989. június 16. Nagy Imre újratemetésének napja, az utolsó név, amelyet leírt, az pedig Kis Jánosé. A két dátum között pedig lepereg a Kádár-kornak nevezett történelmi korszak, néha napok, hetek hiányoznak ugyan, mint rögtön az elején az 1956 szeptemberétől decemberéig tartó idő, de így is páratlan és páratlanul gazdag dokumentum. Most még élünk, akik végigéltük mindazt, amit ő végigélt, de későbbi korok történészei gyakran fogják bizonyítékul felhasználni, feltevéseik és ítéleteik megalapozásánál. És nyilván egymás elleni harcaikban is. Sokféle napló létezik, van olvasónapló, gondolati napló, jegyzetnapló, van olyan napló, amely hirtelen felötlő gondolatokat jegyez le későbbi tanulmányok, regények, drámák első mozzanataként. Király István naplója elsősorban közéleti-politikai napló, de avval a bensőséges rajzolattal, amelybe belefférnek a napi színházi élmények, filmek, belefér az egész kulturális élet, amelyben rendkívüli intenzitással vett rész, még betegségének és a betegségével járó szörnyű kezeléseknek utolsó hónapjaiban is. Felkeresték egyetemi hallgatók, vidéki írók, kezdő költők, bárki számára nyitva volt (csodaszép, a Dunára és a Parlamentre néző) lakása. Jártunk is hozzá. Napjainak alaptípusa mégis valahogy úgy hangzott, hogy reggel telefon Kádártól, délelőtt tanácskozás Aczéllal, délután beszélgetés magas rangú szovjet vendégekkel, este színház /koncert vagy vacsora valamelyik állami vagy pártvezetővel. A hatalmi elit körében élt, oda tartozott már Révai József idejében is, és ez a helye, és helyzete nemcsak folytatódott, hanem emelkedett is Aczél György évtizedeiben. Ez volt a természetes közege. Közben nagy hatású, szuggesztív erejű, remek egyetemi tanár volt, tudós akadémikus, több kiló hatalmas – és tudománytörténetileg ma is megkerülhetetlen – irodalomtörténeti tanulmány és könyv szerzője. De a *Napló* tanúsága szerint – ahogy maga magát látta – elsősorban az ideológiai-kultúrpolitikai gépszerkezet egyik legfontosabb tervező és felügyeleti szerepét töltötte be.

A sokfelé elágazó *Napló*ból csak egy-két kérdést emelek ki, azt is csak nagy átabotában, az igazi elemzés majd a kései történészekre vár. Az első ilyen kérdés a kontinuitás kontra diszkontinuitás. Ez a *Napló* elején, az ötvenes évek második felében, de még a hatvanas években is alapvető kérdései közé tartozott. Az a kérdés, hogy vállalható-e valami, folytatható-e valami a személyi kultusz éveiből, az un. ötvenes évekből, a Rákosi korszakból. Az ő válasza az volt, hogy minden hiba, minden törvénytelenség, minden bűn, minden rossz ellenére (nem ezekkel együtt, hanem ezek ellenére) már akkor elkezdődött a szocialista átalakulás. Voltak vívmányai. Ebből az ítéletből következően ő a politikai vállalás és morális önkritika álláspontjára helyezkedett, politikailag folytatni kell az

utat, de erkölcsileg sok mindentől el kell határolódni. (p.276.). Mások azt mondták, le kell törölni a táblát, és Kádár Jánossal új lap kezdődik, ma pedig az a vélemény uralkodik, hogy nem érdemes belső periódusokat keresni, az egész negyven év egyneműen a szovjet megszállás és diktatúra korszaka volt, és szégyen-gyalázat, ha valaki önként részt vett benne. Ez mára általános közvélekedéssé szilárdult, s azok is hangoztatják, akik egyébként a mai időknek is mélyreható kritikusai.

Király közéleti részvétele kontinuus volt. Sokat lehet elmélkedni a részvétel és a bűntelen visszahúzódás etikáján, Király a beavatkozás és konstruktív élet pártján állt, a *Napló* egy szenvedély kórrajza, a közéleti szenvedélyé , amely egész mivoltát magával ragadta. A cinikus megcselekszik valamit, de nem adja bele magát, visszatartja igazi önmagát, lélekben kívül marad: Királytól mi sem állt távolabb, mint az ilyen nembenne-levés. Ő teljes valójával benne volt az ügyben, amely ügy végül nemcsak kudarcot vallott, hanem eleve rossz ügynek látszik, ahogy ma legtöbben a ma perspektívájából nézik. Én keresek mentséget, nekem az sem tetszik, ahová a rendszerváltozás eszméi elkanyarodtak. Sőt, nekem az a véleményem, hogy a rendszerváltás már az első pillanatban félrecsúszott. Horthy újratemetésével és a koronás címer visszahozatalával az ország határozottan kijelentette, hogy nem kíván egy európai típusú értékvilágban élni. Én hajlok arra, amit állítólag Lukács György mondott a halálos ágyán: egyszer, máskor, máshol és másképp.

Ez persze nem jelenti azt, hogy Király feloldozást nyerhetne minden felelősség alól, és mentesülne minden felelőtlenségtől. Ifjúkoruktól kezdve ismerték egymást Hubay Miklóssal, Király egyszer megnézte az egyik darabját, de nem tudta behunyni a cenzor szemét. Reggel felhívta Aczél Györgyöt telefonon, és kérte, húzasson ki a szövegből néhány mondatot, mert szerinte szovjetellenes áthallás van bennük (p. 278-279.). Következetessége majdnem mindig terminális jellegű volt, elment a végső pontig, ahol, tudta, nem lehetett tovább érvelni ellene az adott helyzetben. Nagy Gáspár burkolt (nem is olyan burkolt) Nagy Imre versének vitájánál ellentmondást nem tűrően leszögezte, hogy Nagy Imre rehabilitálása hatalmi kérdés, és hatalmi kérdésekben nem lehet alkudozni, „mert akkor előbb-utóbb a hatalom maga vész el" (p.694.). Politikai érveléseinek máskor is a hatalom minden áron megtartása, a párt egyedüli vezető szerepe és a Szovjetunió mindenek fölött való tekintélye volt (az utolsó előtti pillanatig) az a mozdíthatatlan háromszög, amelyen nem engedett túlmenni kritikai gondolatokat. És ez olyan érvelési technika volt, ahol végső érvént a hatalom lépett be a logika helyére, a hatalom, amivel/akivel nem sokan mertek ujjat húzni.

Király engedékenysége az elveitől eltérő kérdésekben elég széleskörű volt. 1967 tavaszán felkérésére szemináriumot tartottam a tanszékén, témáim között szerepelt Márai Sándor, Pista kicsit csodálkozott, de nem kifogásolta. Hanem a hatalom kérdésében valóban nem ismert tréfát. És aki a hatalmi diskurzusban nem ismer tréfát, az – érdekes módon – tulajdonképpen semmiben nem ismer. Attól távol áll a humor. A hatalomnak nincs humora. Semmiféle hatalomnak. A hatalom tud fölényesen gúnyolódni, de a hatalom oldalán nem létezik felszabadult nevetés, nem létezik szatíra, és legfőbbképp nem létezik irónia. A hatalmi diskurzusban az irónia mindig a hatalom ellen van, ezért, ha az ellenzék hatalomra jut, elveszíti ironizáló képességét. Az irónia születésétől kezdve, ahogy Platón dialógusában Szókratésznél megjelenik, az irónia mindig ellenzéki. Az irónia az ellenzék végső argumentációs fegyvere, és a diskurzus közben nem is lehet ellene védekezni, az iróniát csak diskurzusból kilépve, a tettleges beavatkozás tudja elhallgattatni. A „végtelen abszolút negáció", ahogy Hegel nevezte az iróniát, a beszélgetések, viták diskurzusában, mondjam úgy, az írásos vagy társas kommunikációban úgy érvényesül, hogy az ironizálót magát is berántja a negációba. Az irónia egyszersmin ön- irónia is, a hatalom pedig, nem juthat ilyen belátásra, mert avval önmagát számolná fel. (Én, ha ez valakit érdekel, legfeljebb manapság jutottam el ennek belátásához, abban az időben, Király István idejében én sem voltam ironikus, nem tartoztam az un. demokratikus ellenzék körébe.)

Az irónia persze nem mindenfajta ellenzék fegyvere, az iróniát az anarchisták és a liberálisok kezelik legjobban, a hatalomvédte pátosszal szemben szinte védhetetlen a hatása. Király egyértelműen elutasította az anarchizmust, és meggyőződéses, kérlelhetetlen ellenfele volt a polgári liberalizmus minden megnyilvánulásának és minden feléje vezető eszmének. Meggyőződéses antiliberalizmusát, mint első és eredeti ideológiai hitét még ifjúkori olvasmányaiból hozta magával, Szabó Dezső és Németh László oltotta bele; sok minden megérintette a népi mozgalomból, ebből a szociálisan érzékeny és tevékenységre is kész mozgalomból, és a sok között szemléletindítóan hatott rá a történeti-ideológiai antiliberalizmus. Az antiliberális kapitalizmus ellenesség. Ennek továbbviteléhez pedig csak néhány előjelet, toldalékot, igekötőt kellett megváltoztatnia, amikor megtanulta a marxizmus történetfilozófiai alapjait, mert annak a népiségkoncepciónak, amelyet Lukács György és Révai József még az Új Hang korszakban alakított ki (pl. Révai a Kölcsey-tanulmányában), ennek a koncepciónak is egyik alappillére hasonlóképpen a liberalizmus-tagadás volt. Királynál világnézetének kialakulásakor készen voltak hasonló gon-

dolatok a népi mozgalom és a népi ideológia tájáról, ezeket kellett, ahogy hegeli-marxi nyelven mondják, megszüntetve megtartania. „Dialógus, diskurzus, pluralizmus, világsokféleség – szemben minden rendszerben való gondolkodással, //ez// a liberalizmus mai krédója (az elégedettek, a jóllakottak világképe – /mely/ hiteles is lenne, ha nem lennének népek, világrészek, melyeknek még szükségük van hitre, vallásra" – írta még 1987-ben is (746.).

*

Itt álljunk meg egy pillanatra. Liberalizmus? Demokrácia? Rengetegféle vélemény forog erről a két fogalomról a nemzetközi szakirodalomban. Koránt sincs konszenzus. Vannak olyan legújabb kori elméletek, amelyek egyenesen szembeállítják egymással a két eszmekört. Pár éve került kezembe Fareed Zakaria 2004-ben megjelent és Amerikában bestseller listára került könyve , a *The Future of Freedom*. Központi gondolata, hogy a demokrácia születésénél fogva illiberális. A demokrácia azt jelenti, hogy az irányító hatalmat a nép választja. De miután megválasztotta, a hatalom gyakorolni akarja a hatalmat. Működésbe lép. A liberalizmus pedig az individuum személyiségi jogaira hivatkozva csökkenteni akarja a hatalom kiterjedését. Már én teszem hozzá: mégpedig esetenként agresszíven, erőszakosan, ellentmondást nem tűrő módon. Létezik dogmatikus liberalizmus. Ha győz a hatalom, akkor útja végső soron diktatúrához vezet, ha a liberalizmus győzedelmeskedik a hatalom felett, akkor ez a másik szélsőség irányába visz, és káoszba torkollik. A világ Afrikától Dél-Amerikáig tele van demokratikus, szabad választások útján létrejött diktatúrákkal, amelyek rövid úton megfosztották állampolgáraikat alapvető jogaiktól. Ezek az illiberális demokráciák. De olyan is előfordul, hogy szabad választások és demokratikus államrend kiépülése nélkül érvényesülnek a liberális szabadságjogok vagy ezeknek legalábbis a nagy része, ez történt pl. Hong-Kongban, mondja Zakaria. Ezt, mi hazai olvasók kiegészíthetjük avval, hogy a szépirodalomban manapság egyre több szó esik a működésképtelen, anarchikus káoszról. Ilyen világot mutat be pl. Krasznahorkai László 2016-ban megjelent *Báró Weinckeim hazatér* című regénye. Neomarxista elméletek pedig, a XX. század keserű tapasztalatai alapján nem úgy, mint Zakaria írta, nem a túlfejlődő államhatalomban, hanem a liberalizmus gyengeségében látják a fasizmus feltámadásának veszélyét.

*

Visszatérve Királyhoz: a *Napló* többet emlegeti Lukács Györgyöt, mint Révai Józsefet, de az igazság az, hogy Révai éppoly hatással volt rá

az 1945 utáni években, sőt később is, mint Lukács. Ha nem nagyobb hatással. Lukács még legelfogultabb véleményeinek megfogalmazásainál is körülményeskedett, kötötte a tudományos érvelés nyelvezete, Révai szabadabban, egyszerűbben, világosabban fogalmazott, nagyobb és közvetlenebb volt az ideológiai vonalat teremteremtő hatása. Révai dolgozta ki legélesebben annak az irodalomtörténet koncepciónak a sarokpontjait, amelyet a hatalomra kerülő marxista ideológia szembeállított az un. nemzeti klasszicizmus értékrendjével. Király maradéktalanul magáévá tette tudományos munkáiban a Petőfi – Ady – József Attila értékrend vonalát. (Nagyon érdekes ebből a szögből olvasni kései Kosztolányi-könyvét.) Ma lehet mérlegelő hangvételű tanulmányokat, könyveket, monográfiákat írni profasiszta, fasiszta, politikusokról, még háborús bűnösökről is, de a kommunisták anatéma alatt vannak. Arról értekeznek tudós történészek, hogy Bárdossy milyen jól tudott angolul, de, hogy Rákosi hány nyelven beszélt, azt istenkisértés lenne megemlíteni. Révairól már a Kádár rendszer alatt sem volt szabad tárgyilagosságra törekvő mondatokat fogalmazni. Király egyszer megpróbálkozott vele, de Aczél azonnal behívatta magához, és leteremtette (466-467.).

Révai volt az egyetlen vezető kommunista politikus, aki megsejtett valamit a magyar progresszív mozgalmak talán legnagyobb születési hibájából, abból a végzetes hibából, hogy kezdettől nem tudtak mit kezdeni a nemzeti gondolat 18. század óta fél Európát meghódító eszméivel. És nemcsak az eszméivel, hanem magával a szóval sem, mint nyelvi létezővel. Király mély tisztelettel viseltetett Lukács György iránt, de inkább Révaihoz hasonló, markáns vonalat teremtő ideológus akart lenni. Ady-monográfiájának és a 70-es évektől sorjázó tanulmánykötéteinek, publicisztikai írásainak ki nem mondott, de érthetően rejtjelezett célkitűzése volt, hogy a baloldal szerezze vissza a „nemzet" szó eredeti jelentési tartományát a jobboldaltól, mert lemondott róla, elveszítette az évtizedek során, sőt önként átadta, átengedte a mindenkori jobboldalnak. A jobboldal meg is ragadta, és azóta sem nem engedi ki a kezéből, látjuk máig mit művel vele. Pedig a nemzet-eszme, mint a „la nation" eredetileg a 18–19 században a társadalmi progresszió zászlaján lobogott, szemben az aulikus, zárt, hierarchikus államrenddel. A progresszív nemzet-eszme szegénységpárti volt, mindig volt benne valami plebejus indulat, ami szükségképp hozzátartozott a nemzethez, mint nyelvi-kulturális egységhez. A jobboldalon a szegénységpártiságot a polgárellenesség váltotta fel, xenofóbia és antiszemitizmus foglalta el a helyét.

A magyar ideológiatörténetben már évtizedekkel 1945 előtt gyakran szembe került egymással két alanyesetben álló főnév, a nép és a nemzet.

Az utóbbi hamar átkerült a jobboldal értelmező szótárába, az előbbi pedig a baloldaléba. Az elmúlt évtizedek tanúsága szerint a nemzet nevű főnév társadalmi (még azt is lehet mondani, népi) mozgósító ereje minden téren nagyobb volt jelentési párjánál. Sokkal nagyobb. A mai uralkodó kurzus ezt ismerte fel, és ezt használja ki. Látjuk, milyen sikeresen. A mára kialakult helyzetben pedig érdemes lenne részletesen megvizsgálni Király akkori ideológia-kísérletének jelentőségét. Itt csak a kezdő és a félbemaradt utolsó mozzanatot tudom megemlíteni.

Király először Adyval próbált érvelni, a kurucos szabadságharcos hagyományokra hivatkozott, aztán ebbe az irányba fordította a mindennapi forradalmiság gondolatát, végül 1986-ban *Lukács György nemzettudata* cím alatt fejtette ki eszméit. Lukács szájába adta gondolatait, talán azt képzelte, Lukács akkor már pártkörökben is újra elfogadott tekintélye átsegíti a hivatalos ellenkezéseken. Mert csak a hivatalos ellenkezésre gondolt, a mindenható pártot akarta meggyőzi, sem azt nem vette észre, hogy a Párt akkor már nem volt mindenható, sem azt, hogy az értelmiség szélesebb köreiben Lukács neve kezdettől rosszul hangzott. Idézem: „/A/ Lukács Györgyben ható nemzettudatnak nem múló érdeme, hogy a magyar létet nemcsak létezésnek, de feladatnak véve úttörő kísérletet tett arra, hogy a nemzeti tudatot […] a szocialista reform gondolatával – kapcsolja össze […]" (K.I. *Kultúra és politika,* Bp. 1987. 57.), Idáig rendben is lenne a gondolatmenet, de aztán Adyt is bevonva az érvelésbe a némethlászlós – illyéses hangzású sorskérdéseken át eljutott egy rossz képzeteket keltő fogalomhoz, a „nemzetszemélyiség önmagáért való létezésének" fogalmához. (i.m. 60) A kurucos Ady már a 70-es években nemtetszést váltott ki pártkörökben (1971-ben a Társadalmi Szemle visszaadta egy írásomat, mert nem bíráltam ezt az Ady-beállítást.), a „nemzetszemélyiség" szava pedig 1986-ban heves ellenállást váltott ki a liberális-radikális fiatal értelmiség körében (765). A kifejezés mögött lévő gondolat a genezisében Herderre megy vissza, utóéletében pedig a szélsőjobboldali rasszizmusig ér el. Király aligha erre gondolt, mindenesetre később megkapta neve mellé a nacionalista kommunista jelzőt.

Egy évvel később már ő is érezte pártirányítás gyengülését. 1987-ben egy Kornai Jánossal folytatott beszélgetésből már a következő kérdést szűrte le: „Hogyan lehetne megoldani, hogy a pártot nyíltan ellenőrizze a nemzet? (...) Vagy lehetséges volna, hogy a pártnak vissza kellene lépnie a vezető szereptől?" (769.). Ennek ellenére aggodalommal és félelemmel vegyes érdeklődéssel figyelte 1988-89 politikai eseményeket, félt a liberalizmus előretörésétől, és határozottan ellenezte a többpártrendszer megindítását. „A parlament ma szavazta meg elvileg a magyar többpárt-

rendszert. Szerintem ez nem pozitív, hanem negatív fordulatot jelent. A szocialista kísérletről való lemondás ez" (833.). Élete végén tulajdonképpen egy illiberális demokratikus szocializmusban gondolkodott, ha le lehet vonni valami egymondatos összefoglalást a nézeteiről. Amit aztán az ország kapott a halála utáni harminc évben, az egy illiberális antiszociális áldemokrácia.

Király a közélet pezsgő életet élő magányosa volt. A Napló főszereplője Aczél György, az ő neve szerepel mindenkit messze megelőzően legtöbbször a lapokon, a 60–70-es években Aczél, a 80-években sokszor Gyuri. De aztán kiábrándult belőle. „benyomásaim nagyon roszszak. Aczél – és én ezt először veszem észre ilyen élesen – hazudik, ha valakit manipulálni akar" (467.). „Elég. Valóban Marinak van igaza, kitűnő politikus, de barátnak, embernek használhatatlan" (667.) A szíve közepe Czine Mihály volt, ő testesítette meg szemében a népet, a nemzeti népet, ő volt – a maga két méteres termetével – egyszerre a népmesei legkisebb fiú és az inkarnálódott Böjthe János. Az ő érvényesüléséért küzdött, harcolt, de a végén tőle is elhidegült. A pártban (a párt egymással harcoló hatalmi csoportosulásaiban) nem igazán szerették, tartottak tőle, gyanúval kezelték. A családja is háborgott. Kati lánya már a 70-es években bélyegnek érezte apja nevét, és meg akarta változtatni (205), Julival is heves vitái voltak. – „Na, akkor engem is lezsidózhatsz" – kiáltotta feléje Juli az egyik alkalommal (766.).

Mi maradt? A nemzet elvont fogalma? Az se? Egy alkalommal egy lengyel fordítónővel beszélgetett, a magyar irodalom lengyel tolmácsolójával, ő vágta kíméletlenül a szemébe a szomszéd ítéletét. Király becsületesen lejegyezte mondatokat, a vocatívust áttéve többes szám első személybe. „Mi azt hisszük magunkról, hogy forradalmi nemzet vagyunk – a fordítónő úgy gondolja, szolganép vagyunk. A helyzet nálunk nem azért nyugodt, mert megfelelő politikát követünk, hanem csak azért, mert mi nem szeretjük annyira a szabadságot, mint amennyire a lengyelek szeretik. Lengyelországban nagy hagyománya van a szabadságharcnak, nálunk viszont ez hiányzik. Így aztán most könnyebben viseljük el, hogy szolgák vagyunk" (515-516.). Király nem kommentálta a fordítónő szavait. Talán, igaztalannak tartotta. Talán, megdöbbent.

Mindenesetre feltehetjük a kérdést: Király István eszméinek és meggyőződésének tragikus hőse volt? Azt hiszem, igen. Ha egy groteszk poénnal kívánnám befejezni ezt az elmefuttatást, azt mondanám, most, hogy lassan harminc éve együtt vannak, Shakespeare írhatna róla egy Király-drámát.